

DE WALD-SPELLING

Woordenboek van de
Achterhoekse en Liemerse Dialecten
WALD

Dr. A.H.G. Schaars

Eenheid van spelling in Achterhoek en Liemers

1. Inleiding

„Ik was met de Spelling verlegen” schrijft de dichter A.C.W. Staring in de inleiding van zijn woordenverzameling (1). We mogen ons daarover niet verwonderen, want Staring is niet alleen de eerste Achterhoeker die dialect opgetekend heeft, maar ook de eerste dichter die in het Achterhoeks een gedicht geschreven heeft. En, alle begin is moeilijk!

Trouwens, ook tegenwoordig -meer dan 165 jaar later- zijn er nog veel mensen die in dialect schrijven moeilijk vinden. „Dialect praoten geet mi-j prima af, a’k ’t maor neet hoof te schrieven”, is dan ook een veel gehoorde uitspraak. Om dialectsprekers bij het schrijven een handje te helpen, hebben wij deze brochure samengesteld in de hoop dat daardoor eenheid van spelling in de Achterhoek en Liemers een kans zal krijgen.

2. Wat is eenheid van spelling?

Eenheid van spelling is iets anders dan eenheid van uitspraak.

Er zijn dialectschrijvers die zeggen: „Ik bun tegen eenheid van spelling, want dan mo’k zeker *hoes* schrieven en bie ons zegt ze *huus*”. En daar stuiten we meteen al op een misverstand: eenheid van spelling is iets anders dan eenheid van uitspraak. Eenheid van spelling betekent niet dat we een keuze moeten maken tussen *hoes* en *huus* of *gres* en *grös* of *zalt* en *zolt* zodanig dat het ene woord fout en het andere goed is.

Het belangrijkste kenmerk van dialecten is, dat er een grote —vaak regionaal verspreide— verscheidenheid is in uitspraak van woorden. Als we aan die rijkdom zouden komen, zouden we één van de meest boeiende kanten van dialecten aantasten. Dat mogen we en willen we niet. Iedereen moet blijven spreken zoals hij gewend is.

Eenheid van spelling is eenheid van schrijfwijze.

Andere dialectschrijvers zeggen: „Eenheid van spelling? Da’s mien niks weerd! Ik kan joh toch wel laezen, wa’k eschreven heb!”. Daar stuiten we op een tweede probleem. Natuurlijk is het zó, dat men (meestal) wel kan lezen wat men zelf geschreven heeft. Maar, verhalen of gedichten schrijft men niet alleen voor zichzelf. Men publiceert ze in dag- en weekbladen of in een tijdschrift als „De Moespot”. Dat doet men, omdat men anderen —tijdgenoten, maar ook volgende generaties— deelgenoot wil laten zijn van zijn verhaal of gedicht. En, anderen kunnen wél moeite hebben met het lezen, omdat ze niet begrijpen wat er staat. Die zeggen dan al gauw: „Dialect laezen, nee, da’s mi-j völs te moeilik”. Daarom is het zo belangrijk dat men een makkelijk leesbare spelling hanteert. En, een makkelijk leesbare spelling moet een eenvoudige spelling zijn.

3. Hoe ziet een eenvoudige spelling er uit?

Een eenvoudige spelling moet aan een paar voorwaarden voldoen.

Een eenvoudige spelling moet niet te gedetailleerd de uitspraak willen weergeven.

Er wordt vaak gezegd: „Dialect is praattaal, geen schrijftaal”. Daarmee bedoelt men dan dat dialecten zó moeilijk op te schrijven zijn, dat je het maar beter kunt laten.

Als je de uitspraak van dialect héél precies wilt opschrijven, dan kun je het inderdaad maar beter laten: een bandrecorder is dan een veel geschikter hulpmiddel. Ook het tamelijk precies opschrijven is niet aan te bevelen, want dan krijg je zó iets: do:ə kœjo: ga:niks yt visvon, en, „door kö’j jao gaar niks uut wies wodn!”

Maar, als je in dialect wilt schrijven niet omdat je de preciese uitspraak vast wilt leggen, maar omdat je iets in dialect te zeggen hebt, dan kan dat wel degelijk!

Een eenvoudige spelling moet als basis hebben de spellingsregels die voor het Nederlands zijn vastgesteld.

Iedereen die leest is vertrouwd met de Nederlandse spelling. Woorden die in dialect precies hetzelfde worden uitgesproken als in het Nederlands, moeten dus ook hetzelfde worden geschreven.

In het Nederlands kennen we bijvoorbeeld het onzijdig lidwoord *het* (*het* boek, *het* paard). Dat kan ook als *’t* worden geschreven (*’t* boek, *’t* paard). Waarom zullen we hetzelfde dan ook niet in dialect doen? Alle andere mogelijkheden (*ut* boek, *ut* paard, *t* boek, *t* paard, *et* boek, *et* paard) zijn slechter, omdat men kan veronderstellen dat er verschil in uitspraak zou zijn met het Nederlands. Bovendien herkent men *ut*, *t* en *et* minder makkelijk als lidwoord dan *’t*.

Een eenvoudige spelling moet herkenbaar zijn.

Zo juist schreven we het al: *ut*, *t* en *et* zijn minder makkelijk herkenbaar dan *’t*. „Wattistattan”, is als we het horen onmiddellijk herkenbaar; op schrift is het makkelijker te lezen als we schrijven: „Wat is dat dan”. Dat *geldt* ook voor *geld* en *gelt*, *lied* en *liet*, enz. Het zijn allemaal woorden die precies hetzelfde worden uitgesproken, maar die herkenbaarder zijn in het zinsverband als we ze op verschillende manieren schrijven.

Een eenvoudige spelling moet zo min mogelijk komma’s, accenten e.d. gebruiken.

„De wêrreld willen bedrôggen wêzzen, lôwwe ze dus môr bedrîggen”, schreef ds E.J. Pannekoek (2) in 1869. We begrijpen onmiddellijk wat er staat, maar hoe moeten we die *ê*, *ô*, *î* uitspreken? Na meer dan honderd jaar kunnen we dat moeilijk meer met zekerheid zeggen.

Ook tegenwoordig hebben dialectschrijvers nog vaak een voorkeur voor komma’s en accenten. Zo schrijft men dikwijls *’egaon*, *’elopen* of *e-gaon*, *e-lopen* waar het ook zonder dat kommaatje of streepje volkomen duidelijk is wat er staat. Daarom: weg er mee!

Omdat accenten en trema’s vaak moeilijk te typen zijn (3), is er bovendien ook nog een praktisch argument om ze zo veel mogelijk weg te laten.

4. Waarom eenheid van spelling?

Eenheid van spelling is om drie redenen belangrijk.

Eenheid van spelling dient het leesgemak.

Een lezer komt bij eenheid van spelling steeds dezelfde leestekens tegen, welke auteur hij ook gaat lezen. Daardoor raakt hij met die leestekens vertrouwd, zodat het lezen steeds makkelijker gaat.

Eenheid van spelling dient het schrijfgemak.

Als een schrijver de spellingsregels kent, zal hij nooit voor het probleem komen te staan: „Hoe moet ik dit schrijven?”. Daardoor zal zijn tekst aan duidelijkheid winnen.

Eenheid van spelling verhoogt het aanzien van dialect.

Een spelling die door iedereen aanvaard is en gebruikt wordt, zal er toe bijdragen dat het dialect een volwassen schrijftaal wordt. En, dat zal een belangrijke steunpilaar zijn voor het behoud van onze dialecten.

5. De WALD-spelling

De WALD-spelling is vastgesteld toen de plannen tot het maken van het *Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse Dialecten (WALD)* gerealiseerd konden worden. Het is dus een spelling, die gebruikt wordt in dat woordenboek. Maar, de WALD-spelling is zodanig ontworpen, dat zij ook voor verhalen in dialect kan worden gebruikt.

Klinkertekens.

De WALD-spelling onderscheidt de volgende klinkertekens:

aa, a, ae, ee, e, u, uu, i, ao, oo, o, äö, ö, eu, oe, ie.

De meeste van deze klinkertekens komen ook in de spelling van het Nederlands voor; alleen de *ae*, *ao*, *äö*, en *ö* zijn tekens die de Nederlandse spelling niet kent. Maar, het Nederlands kent de klanken die bij die tekens horen óók niet. Andere talen kennen die klinkers wel, maar spellen (= schrijven) die anders. Zo is de klank van het Franse woord *air* (ongeveer) hetzelfde als in het dialectwoord *laeven*. Het Franse woord *soeur* heeft (ongeveer) dezelfde klank als het dialectwoord *päöltjes* en in de Duitse plaatsnaam *Köln* horen we (ongeveer) eenzelfde klinker als in het

dialectwoord *pötjes*. Het Engelse woord *talk* heeft (ongeveer) eenzelfde *ao*-klank als in het dialectwoord *gaon*.

Hieronder volgt een overzicht van alle klanken met daarbij voorbeelden van Nederlandse woorden en dialectwoorden waarin de klanken voorkomen.

klank zoals gespeld in de WALD-spelling	voorbeelden van de klank in Nederlandse woorden	voorbeelden van de klank in Achterhoekse en Liemers dialect
aa	haat; naam	plaat, plate; naam, name
a	angst; gans	dag; bak
ae	<i>frans</i> : air	laeven, laezen
ee (1)	teen; keer	been, bene; beer
e (2)	stem	bed, bedde; hen, hennē
e (3)	de (e zonder klemtoon)	poetereg; onzeleg
u	nut (u met klemtoon)	put, putte; spul
uu (4)	ruw, duur	duuts; kulen
i	pit	dik, dikke; schik
ao (5)	<i>engels</i> : talk	praoten; slaopen; staon
oo (6)	toon; boor	boom; smoren
o (7)	stok; bom	ton, tonne; bos, schot
äö	<i>frans</i> : soeur	präötjes; päöltjes
ö	<i>duits</i> : Köln	pötje; köpke
eu	deun; deur	geleuven; veur
oe (8)	koe; stoer	boek; boer
ie (9)	Piet; mier	bier; kieken; niet; riek, rieke

Aantekeningen

- 1) Aan het einde van een woord: *ee*. In een deel van de Achterhoek: *dee* 'die'.
- 2) Ook in *menneke*, *menneken* 'mannetje'.
- 3) Behalve 't 'het'; 'n 'een'.
Omdat de *e* zonder klemtoon altijd als *e* wordt geschreven, kan het onderscheid in uitspraak tussen *geweldeg* (Achterhoek) en *geweldig* (Liemers) *neudeg* en *neudig* tot uitdrukking worden gebracht.
- 4) Aan het einde van een woord: *uu*. In de Achterhoek *geluu* '(klokken)-gelui'.
De lange *uu* kan worden aangegeven door *uu*: in de Liemers bestaat verschil tussen *huus* 'huis' en *huu:s* 'huizen'.
- 5) Over de *ao* bestaan veel misverstanden. Gemeend wordt dat deze klank bestaat uit een combinatie van *aa* en *oo*. Dat is niet het geval. De *ao* heeft net zoveel met *aa* en *oo* te maken als de *ae* met *aa* en *ee* en de *äö* met *aa* en *eu*. *Ao*, *aa*, *oo*, *ae*, *ee*, *äö* en *eu* zijn allemaal zelfstandige klanken. Praatjes zoals „ik hoor in de *ao* van *gaon* eerste een *aa*

en dan een *oo*'' of „ik hoor eerst een *oo* en dan een *aa*'' zijn niet in overeenstemming met de werkelijkheid. Vergelijk: Aanvullingen f).

- 6) Aan het einde van een woord: *oo*. In de Achterhoek dus: *koo* 'koe'.
- 7) Het verschil in uitspraak tussen *o* in stok en *o* in *bom* kan worden aangegeven. Dan wordt geschreven *stök* en *bóm*. Zo komt tot uitdrukking dat er verschil in uitspraak en betekenis is tussen *bós* 'woud' en *bòs* 'leeg'.
- 8) De lange *oe* kan worden geschreven als: *oe*:. In een deel van de Liemers wordt namelijk verschil gemaakt tussen *moes* 'muis' en *moe:s* 'boerenkool'.
- 9) De lange *ie* kan worden geschreven als: *ie*:. In een deel van de Liemers wordt namelijk verschil gemaakt tussen *dries* 'mooi gekleed' en *drie:s* 'stuk klaverland'.
De klemtoon wordt in het algemeen niet aangegeven. Omdat de *e* zowel *e* (als in de *stem*) als *e* (als in de) kan betekenen, kan soms niet duidelijk zijn, welke van de twee klanken is bedoeld. In het Nederlands bestaat dit probleem eveneens: *negēren* of *nēgeren*.
Zo kan dus ook het verschil in uitspraak in dialect worden aangegeven: *dén* en *den*; *pétrollie*; *gételing*. (In het WALD doen we dat anders: daar schrijven we zoals dat ook in andere woordenboeken wordt gedaan: 'petrollie, pe'trollie 'geteling). Een andere mogelijkheid is het plaatsen van een streepje. Dat wordt in het Nederlands nauwelijks gedaan (verg.: bommelding in plaats van bom-melding), maar in dialectteksten kan het de herkenbaarheid vergroten.

Tweeklanken.

De WALD-spelling onderscheidt de volgende tekens voor tweeklanken:

ei, ui, aai, ooi, oei, ouw, auw, eeuw, ieuw, aj, uj, i-j, iej, aej, uuj, euj, eej, aoj.

Ook hier is het weer zó, dat de spelling van het Nederlands een groot aantal van deze tekens kent. In de Nederlandse woorden *reis*, *ruim*, *draaien*, *rooien*, *roeien*, *vrouw*, *gauw*, *leeuw*, *kieuw* komen ze voor.

Omdat de andere negen tekens in de Nederlandse spelling niet voorkomen, is bepaald, dat we die in de WALD-spelling steeds met een *j* spellen. De reden daarvan is, dat de tweeklanken die zo gespeld worden, steeds bestaan uit een bepaalde klinker, gevolgd door een *j*-achtige klank.

Aantekeningen

- 1) We schrijven niet *hei* 'heb je' en *kui* 'kun je', maar *he'j* en *kö'j*. Dan is namelijk duidelijker -meer herkenbaar- wat er staat.
- 2) De 'lange' *ij* wordt in de Achterhoek en Liemers als *ie* uitgesproken. Wij zeggen en schrijven: *mien* 'mijn' en *geliek* 'gelijk'. Als deze klank toch als *ij* wordt uitgesproken, dan wordt hij ook als *ij* geschreven. We schrijven dus *waarschijnlek*, *vijf* als we deze woorden met een *ij* uitspreken.

Medeklinkers

De WALD-spelling onderscheidt de volgende medeklinkers:

b, c, ch, d, f, g, h, j, k, l, m, n, ng, p, r, s, t, v, w, x, z.

Dat zijn dezelfde medeklinkers als in de Nederlandse spelling. Medeklinkers worden dan ook steeds zo geschreven als in het Nederlands. Dat houdt in, dat *draod* 'draad' op het einde met een *d* wordt geschreven en niet met een *t*. Zo wordt eveneens onderscheid gemaakt tussen 't *lig* 'het ligt' en 't *lich* 'het licht'. Er wordt niet *foel* is 'vuil, nageboorte', maar *voel* geschreven, omdat in het Nederlands ook een *v* wordt gespeld, waar er ook in het Nederlands heel vaak een *f* wordt uitgesproken.

Vervoeging van werkwoorden gaat in principe ook op dezelfde manier als in het Nederlands: *ik vind* (maar ook: *ik vin* of *ik vinne*), *ie vindt*, *hee vindt*, enz.

Aantekeningen

1) Het wegvallen van medeklinkers (assimilatie) kan worden aangegeven. Wanneer er in *kasjen*, *kesjen* 'kastje' geen *t* wordt uitgesproken, hoeft deze ook niet geschreven te worden.

2) Dit geldt ook voor de *r*. Als je *adeg* zonder *r* zegt, kun je de *r* bij het schrijven ook wel weglaten. (Vergelijk: aanvullingen f). Zo kan assimilatie bij twee woorden ook worden aangeduid. Er kan dus heel goed worden geschreven: *he'j* 'heb je', *da'k* 'dat ik', *lao'w* 'laten we'. Om aan te geven dat het in deze gevallen om twee woorden gaat, schrijven we een komma tussen de beide delen.

In plaats van *asse* 'als hij', *kanne* 'kan hij' en *datte* 'dat hij' schrijven we: *as e*, *kan e*, *dat e*. Uitzonderingen zijn *zonne* dat voorkomt naast *zo'n* (maar ook anders wordt uitgesproken) en *hoo ne* en *boo ne* 'welke' dat naast *honne* en *bonne* staat. Onherkenbare samentrekkingen als *tekkeret* 'dat heb ik gered' en *heffetefeult* 'heeft hij het gevoeld' mogen natuurlijk nooit worden opgeschreven! Men schrijft in die gevallen: *dat he'k ered* en *hef e 't eveuld*.

Een medeklinker, die als verbindingsklank tussen twee woorden staat, wordt tussen streepjes gezet. Dus: *woo-t-e* 'hoe hij', *woo-t-zee* 'hoe zij', *kwam-p-e* 'kwam hij'.

3) Verbindingsstreepjes worden ook gezet —overeenkomstig de Nederlandse spelling— tussen een woordgroep, die feitelijk als één woord wordt gevoeld. Dus: *as-ter-too*, *stie-op*.

Vreemde woorden

Vreemde woorden worden, indien ze op dezelfde manier worden uitgesproken als in het Nederlands ook hetzelfde geschreven. We schrijven dus: *taxi*, *flat*, *advertentie* en niet *taksie*, *flet*, *atfertensie*. Wordt een vreemd woord anders uitgesproken dan in het Nederlands, dan wordt de werkelijke uitspraak zoveel mogelijk weergegeven. We schrijven dus niet *horloge*, *chocolade* als we die woorden anders zeggen dan in het Nederlands, maar al naar gelang de uitspraak *hallozie*, *horlozie*; *sukela* of *sekela*.

Aanvullingen

Wat hiervoor is geschreven geldt in zijn algemeenheid voor alle dialecten in de Achterhoek en Liemers. De hierna volgende aanvullingen zijn niet algemeen geldend, maar slechts van toepassing op een aantal dialecten. Het gebied waarvoor deze regels ongeveer gelden, is aangegeven.

a) Achterhoek en een aangrenzend deel van de Liemers

De uitgangen *-ten*, *-den*, *-ken*, *-pen*, en *-ben* (als in *praoten*, *deden*, *klinken*, *kopen*, en *krabben*) kunnen worden uitgesproken zonder *e*. Bij het spreken gaat de lucht dan opeens door de neus in plaats van door de mond. De klanken die dan ontstaan kunnen, worden geschreven als *-tn* (*praotn*), *-dn* (*deedn*), *-kn* (*klinkn*), *-pm* (*koopm*) en *-bm* (*krabm*).

Overigens wordt in het gebied dat hierboven is genoemd, de *-ten*, *-den*, *-ken*, *-pen*, en *-ben* niet altijd als *-tn*, *-dn*, *-kn*, *-pm* en *-bm* uitgesproken: beide mogelijkheden komen naast elkaar voor. Bij het schrijven kunnen dus ook beide schrijfwijzen naast elkaar voorkomen.

b) Achterhoek en een aangrenzend deel van de Liemers

Als de *e* (als in het Nederlands *de*) niet wordt uitgesproken, dan hoeft hij niet geschreven te worden. Het is dus mogelijk het verschil in uitspraak aan te geven tussen *naven* en *naavn* 'naaf' en tussen *naegelen* en *naegeln* 'hard lopen'. Ook hier is het zo, dat beide mogelijkheden naast elkaar voorkomen, dus ook bij het schrijven kunnen beide worden gebruikt.

c) Een deel van de Liemers

De *n* aan het einde van woorden wordt in een deel van de Liemers niet uitgesproken; dan wordt deze ook niet geschreven. Dus: *lope* 'lopen'; *bakke* 'bakken'.

d) Achterhoek

De *-ng* is een andere klank als de *-gn*. De *gn* in *waagn* 'wagen' klinkt hetzelfde als de *gn* in het Nederlandse woord *gniffelen*. De *ng* in *waang* klinkt hetzelfde als de *ng* aan het einde van het Nederlandse woord *ging*. Ook hier is het weer zó, dat beide schrijfwijzen naast elkaar kunnen voorkomen; het is afhankelijk van de uitspraak of *-ng* of *-gn* moet worden geschreven.

e) Achterhoek

Als aan het einde van een woord een medeklinker lang wordt aangehouden, dan kan dat in de spelling worden aangegeven door de medeklinker twee keer te schrijven. In *opruumm*, 'opruimen' *maann*, 'morgen' *kriengn* 'krijgen' worden dus langer aangehouden *m*, *n* en *ng* gehoord. Zo kan het verschil in betekenis tussen *gedien* 'gordijn' en *gedienn* 'gordijnen' eveneens op schrift worden aangegeven.

f) Noordelijke Achterhoek

In een aantal plaatsen in de Noordelijke Achterhoek (o.a. Neede, Eibergen, Beltrum en Zieuwent) wordt de *r* na *ee* en *oo* uitgesproken als *a*. In plaats van *eers* 'eerst', *peerd* 'paard', *door* 'daar' en *schoor* 'schoor, stut', wordt gezegd: *ee-as*, *pee-ad*, *doo-a*, *schoo-a*.

In dezelfde plaatsen worden de uitgangen *-ers* (in *knikkers*) uitgesproken als *as* en de uitgang *-eren* (in *knikkeren*) als *an* of *aan*. Ook dit kan in de spelling worden weergegeven: *knikkas*, *knikkaan*. Het heeft wel het bezwaar, dat de herkenbaarheid met het Nederlands moeilijker wordt. Daarom is het in het algemeen toch af te raden dit onderscheid aan te brengen.

g) Achterhoek

Bij scheidbaar samengestelde werkwoorden (*angeven*, *wegnemen*) schrijven we bij het voltooid deelwoord tussen beide delen een streepje. Dus: *an-egeven*, *weg-enommen*.

6. De WALD-spelling ten opzichte van vroegere spellingen

In ons gebied is al twee keer eerder een poging ondernomen om tot een uniforme spelling te komen. In 1974 hebben mw R. Beskers, J. Boland, G.J. Graaskamp, W. van Keulen en A.H. Peters in de *Moespot* (nr. 82; juni 1974) spellingsregels opgesteld. Zij hebben zich gebaseerd op artikelen van G.A. van der Lugt en dr E.M. Boland die al in 1958 in *Archief 'De Graafschap'* (nr. VI, 1; dec. 1958) spellingsregels geven.

Van der Lugt schrijft:

-De belangrijkste regel luidt aldus: Uw spelling zij zo eenvoudig mogelijk. Leesbaarheid is van meer belang dan fonetische juistheid.

-Men sluite zich zo dicht mogelijk aan bij de Nederlandse schoolspelling en gebruike alleen accenten,umlaut- of andere tekens als 't werkelijk nodig is en voor dezelfde klank steeds hetzelfde teken.

U ziet: 25 jaar geleden werd al geschreven wat we nu nog steeds willen!

Van der Lugt behandelt uitgebreid de vier klinkertekens die de Nederlandse spelling niet kent. Hij beveelt aan:

ao (in: *gaon*, *praoten*)

äö (in: *päöltjes*, *präötjes*)

ö (in: *pötjes*, *köpkes*)

ae (in: *laeven*, *laezen*)

U ziet: 25 jaar geleden werd al geschreven wat we nu nog steeds willen!

Mevrouw Boland schrijft:

-De spelling moet zo eenvoudig mogelijk zijn.

-Zij moet zo goed als geen accenten, afkappingstekens of andere tekens gebruiken, alleen als het werkelijk nodig is.

-Voor dezelfde klank moet steeds dezelfde spelling worden gebruikt.

Deze moet overeenkomen met de werkelijke uitspraak van de streektaal, met volledige waardering van de tongval der verschillende plaatsen.

Iedere schrijver geeft de taal weer, zoals hij die in eigen streek hoort. Maar dat gaat buiten de spelling om.

U ziet: 25 jaar geleden werd al geschreven wat we nu nog steeds willen!

Ook mevrouw Boland gaat in op de schrijfwijze van de klanken. Met Van der Lugt stemt zij overeen in de schrijfwijze van de *ae* (*laeven*) en de *ö* (*pötjes*). Maar de *ao* (*gaon*) en de *äö* (*päöltjes*) wil zij spellen als *oa* en *öa*. Het is duidelijk dat de WALD-spelling voor Van der Lugts schrijfwijze heeft gekozen. Waarom? Omdat de meeste dialectschrijvers *ao* schrijven en omdat het veel consequenter en makkelijker is om op de *äö* op beide letters een trema te zetten dan op *öf* de *ä* *öf* de *ö*.

Bovendien worden de *ao* en de *äö*, maar ook de *ae* en de *ö*, al sinds 1949 aanbevolen door de redactie van de *Driemaandelijke bladen*, een tijdschrift over dialectkunde, dat vanaf 1953 wordt uitgegeven door het Nedersaksisch Instituut van de Rijksuniversiteit in Groningen. Dat houdt in, dat die klanken ook in andere regio's in Noordoost-Nederland vanuit historisch oogpunt bezien de oudste rechten hebben. Met andere woorden: we zouden tegen de spellingstraditie in Noordoost-Nederland hebben gekozen, als we voor een andere spelling van de bewuste klanken zouden kiezen. Men zou ons er dan van kunnen verdenken dat we eng-regionalistisch bezig zouden zijn. En, als dialectschrijvers mogen we best over de grenzen van onze eigen regio heen kijken en die dingen hetzelfde schrijven als in andere streken, die precies hetzelfde worden uitgesproken.

Helaas zitten we wat dat laatste betreft ten opzichte van onze Duitse naburen minder gunstig. Iedereen die wel eens het dialect van de andere kant van de grens heeft gehoord, heeft kunnen vaststellen dat de dialecten aan beide zijden van de grens veel op elkaar lijken. Maar, op schrift zou je dat heel vaak niet zeggen. Dat komt, omdat de Duitse dialectschrijvers uitgaan van de spellingstraditie van de Duitse standaardtaal. En die heeft andere spellingsregels dan de Nederlandse standaardtaal. Een Duitse dialectschrijver schrijft *böme*, *Stohl*. Dat lijken heel andere woorden dan de Achterhoekse woorden *beume* en *stool*. Maar, als U een Duitse en een Achterhoekse dialectspreker beide woorden zou horen uitspreken, dan zou U horen, dat ze (ongeveer) hetzelfde worden uitgesproken.

7. Proeven van spelling

Op de linker pagina treft U steeds de oorspronkelijke tekst aan. Op de rechter pagina de tekst, overgezet in de WALD-spelling. Dat is steeds gebeurd in overleg met de auteur die de tekst voorgelezen heeft. Aan de hand van zijn/haar uitspraak heeft de omzetting plaatsgevonden.

De diverse wijzigingen zijn in de WALD-spelling steeds cursief afgedrukt.

Alleen in het eerste geval is de tekst (uit 1869) voorgelezen door de heer D. Scholten te Zutphen. Daarbij is aangegeven als een woord nu anders luidt; het oorspronkelijke woord is in de tekst gehandhaafd.

Ik wil de auteurs J.H. Berendsen, Riek Beskers, Theed Köpp, Dinie Koman, Derk Lucassen en de heer D. Scholten hartelijk danken voor het feit dat ze zonder enige reserve de teksten samen met mij doorgenomen hebben.

7.1. Stad Zutphen

E.J. Pannekoek, *Mundus vult decepti, decipiatur ergo*

Uit: Gelderse volksalmanak 1869, blz. 130-131

Dî zelfde luu, dî zoo völle geprezen worden um wat ze doôn veur de negerslaven, hebt in hör eigen land un soort van slaven, dî hōst nog harder lot hebben dan de zwarten in Oost of West. Zî, ik heb korts nog iemand gesprōkken, dî had in Engeland zukke kōllenmienen gezîn en dî zei mien onder anderen, dat de mensen, dî dōrin warken, -nee, mensen, zei he, waren 't nît meer: 't waren spoken en scharminkels, veur un bitter klein leuntjen hōst den heelen dag in 't touw mosten wēzzen, uren aneen gruus uuthakken in zo'n ellendig lêg en nouw gengesken, dat ze onder 't wark altied op de rugge mot liggen. En as noô dî Engelschen zich in de wêrreld un naam weet te maken van braafheid en menschlîvvendheid en toch zukke dingen toêlôt, dan nûm ik dat: de wêrreld bedrîggen, umdat ze bedrōggen wil wēzzen."

„Dôr heij zoo groot geen ongeliek in; môr foôî 't is toch wat te zeggen!

In de WALD-spelling:

Deezelfde luu, *dee* zo völle geprezen worden um wat ze *doon* veur de negerslaven, hebt in *heur* eigen land 'n soort van slaven *dee haost* nog harder lot hebben dan de zwarten in oost en west. *Zee*, ik heb kots nog iemand gespraoken, *dee* had in Engeland zukke *kaolenmien* *gezeen* en *dee* zei mien onder anderen dat de mensen *dee dāōrin* warken -nee, mensen zei *e*, waren 't *neet* meer; 't waren spoken en scharminkels- veur 'n bitter klein leuntjen *haost* den helen dag in 't touw mosten *waezen*, uren aneen gruus uuthakken in *zon* ellendeg *laeg* en *nauw* gengesken, dat ze onder 't wark altied op de rugge mot¹⁾ liggen. En as *noo*²⁾ *dee* Engelschen zich in de *waereld*³⁾ 'n naam weet te maken van braafheid en menslevendheid en toch zukke dingen *toolaot*, dan *neum* ik dat: de *waereld*³⁾ bedregen, umdat ze *bedraogen* wil *waezen*".

„Dāōr he'j zo groot geen ongeliek in; *māōr* *fooi*⁴⁾, 't is toch wat te zeggen!""

¹⁾ thans: motn

²⁾ thans: noe

³⁾ thans: weerd

⁴⁾ thans: foj

Veranderingen

*bepōld, hōst, gesprōkken,
kōllenmienen, lôt, bedrōggen
mōr, dōr, dōrin
doôn, noô, toô, foôî
hōr
dî, zî, gezîn, nît,
menschlîvvendheid, bedrîggen
wēzzen, lêg, wêrreld
nûm*

- *bepaold, haost, gespraoken,
kaolenmienen, laot, bedraogen
- māōr, dāōr, dāōrin
- doon, noo, too, fooi
- heur
- dee, zee, gezeen, neet
menslevendheid, bedregen
- waezen, laeg, waereld
- neum*

7.2. Noordelijke Achterhoek (Geesteren)

J.H. Berendsen, *Weulenhöpe tussen 't grös*

(Enschede 1981) blz. 16

Veur daage in de wekke geet Gaitjan nor d'n d'n Roogenboer, dan bunt ze overeene kom do he 'Het Hakman' van um pachten. Vandage is he bie 't hoes é wes, Mina en he bunt an 't heuien ewes. Ze bunt papzat, foi met dee hette zo'j d'r hoaste te völle van kriegn. Gaitjan is blie at d'r vuur vandage wier opzit, in dissen tied mot he lange daage maken. Elke morgen steete um halfveere op en dan geet 'e an 't grösmeaien. Dat is een zwoar wark, want doar is lomp völle greuit van 't joar en dat kost nog al trekken. Mornvroo wil he d'r ok wier zo vroo oet, want he hef zelf nog een stuksken vaste stoan en dan kan dat met d'n Zundag al mooi luk ofstarven.

In de WALD-spelling:

Veur dage in de wekke geet Gaitjan nor dn Rogenboer; dat bunt ze aover-ene-ekomm doo hee „t Hakman" van 'm pachtten. Vandage is e bie 't hoes ewes; Mina en hee bunt an 't heujen ewes. Ze bunt 't papzat; foj, met dee hette zo'j der haoste te völle van kriegn. Gaitjan is blie at 't ter vuur vandage wier opzit. In dissen tied mot e lange dage maken. Elke morgen steet e um half vere op en dan geet e an 't grös maejen. Dat is 'n zwoor wark, want door is lompvölle greujd van 't joor en dat kost nogal trekken. Monnvroo wil e der ok wier zo vroo oet, want hee hef zelf nog 'n stuksken vaste staon en dan kan dat met dn zundag al mooi luk ofstarven.

Belangrijke veranderingen:

he	- hee of e
hoaste, stoan	- haoste, staon
zwoar, doar, joar	- zwoor, door, joor
meaien	- maejen
daage, Roogenboer, veere	- dage, Rogenboer, vere
overeene kom	- aoverene-ekomm
é wes	- ewes

7.3. Oostelijke Achterhoek (Winterswijk)

Riek Beskers, *Den olden man*

Uit: *Regiotaal, mozaïek van Gelderse dialecten* (Zutphen 1976) blz. 85

Doo de grove af was en et volk van den karkhof weggenk, bleef hee staon. Langzaam leep e deur naor achteren. De vöggele, dee ewochtene hadden tot alles waer stille worden, wazzen waer begon'ne fluitene. 't Was net of alles völle vraediger nog was, noo et langzaaman donkerder begon te wordene. De zonne dee den helen dag duftig eschen'ne hadde, kroop weg en ovver et kleine darp trok ne dämprigen aovendmot.

Wat was et lange laene dat e hier elopene hadde. As jonge had'e hier een paar jaor ewond, had'e hier espöld met ziene kammeraö, had'e hier nao schole egaone. Daornet do et grovenvolk langes em etrokkene was op weg nao de naogrove in et cafee, had'e ze stuk veur stuk anekekene, ins veur zet of d'r nog bekenden bi'j wazzen. Et was ne grote grove ewes en daor wazzen völle mansleu met grieze verwaerde köppe bi'j. Hee wis dat d'r wal olde bekenden van em bi'j mósten wezzen, jonges waor at e vroger dagelijks met umme genk, maor hee had'e d'r ginene van ekend. Och, misschien wazzen ze ok wal allemaole al weg, laggen ze hier al wal begravene...

In de WALD-spelling:

Doo de grove af was en 't volk van den karkhof weggenk, bleef hee staon. Langzaam leep e *däör* naor achteren. De vöggele, dee ewochtene hadden tot alles waer stille worden, wazzen waer begonnene te fluitene. 't Was net of alles völle vraedeger nog was, noo 't langzaam-an donkerder begon te wordene. De zonne dee den helen dag duftig eschennene hadde, kroop weg ovver 't kleine darp trok ne dempregen aovendmot. Wat was 't lange elaene dat e hier elopene hadde. As jonge had e hier 'n paar jaor ewond, had e hier espöld met zienne kammeräö, had e hier nao schole egaone. Daornet doo 't grovenvolk langes 'm etrokkene was op weg nao de naogrove in 't café, had e ze stuk *väör* stuk an-ekekene, ins *verzet* of *ter* nog bekenden *bi-j* wazzen. 't Was ne grote grove ewes en daor wazzen völle mansleu met grieze, verwaerde köppe *bi-j*. Hee wis dat *ter* wal olde bekenden van 'm *bi-j* mosten wezzen, jonges waor at e vroger dageleks met ummegenk, maor hee hadde der *gin*-ene van ekend. Och, misschien wazzen ze ok wal allemaole al weg, laggen ze hier al wal begravene...

Belangrijke veranderingen

et, em

deur, veur

kammeraö

achtern, begon'ne, eschen'ne

vraediger, duftig, dagelijks

dämprigen

had'e

d'r

bi'j

- 't, 'm

- *däör, väör* (er klinkt meer een *äö*- dan een *eu*-klank)

- *kammeräö*

- *achteren, begonnene, eschennene* (vanwege de consequentheid; er staat ook: *ewochtene, hadden, worden* in plaats van: *ewochtne, hadn, wodn*)

- *vraedeger, duftig, dageleks* (vanwege de uitspraak)

- *dempregen*

- *had e*

- *der, ter*

- *bi-j*

7.4. Oude IJsselstreek (Zeddam)

Theed Köpp, *Wa'j in de Liemus kon belèève*
(Nijmegen 1982) blz. 6

Umdawwe zo vlak aan de straot woonden en ut huus zo lèèg lei, dreundun alles, attur zwaor gevate veurbi'j rei. Ook hawwe vól las van stof en blèèd, die aan de vöddeur zó ien de kókke vlòge, atte deur losging. Ai'j bi'j ons van de straot de deur los dei en gi'j tròòl drin, dan viel ie wel vieftien centimete nòr onderun. Dò bun dur vól van geschrokke, die ut niet in de gate harre. Later hewwe van de vöddeur tot de dèèldeur un schot van plenk laote make. Daor wier ut in de kókke vól warmer van en ut drin kommende volk kek ow nieso peteen op de tòfel. Aan de kókkekant van dat schot hawwe un hele klodder fotoos geklèèf, want behang kende wi'j toe niet.

In de WALD-spelling:

Umdawwe zo vlak aan de straot woonden en 't huus zo laeg lei, dreunden alles, at ter zwoor gevaarte veurbi-j rei. Ook hawwe vól las van stof en blaed, die aan de vöddeur zó ien de kókke vlaoge, at de deur losging. A'j bi-j ons van de straot de deur losdei en gi-j traoj der in, dan viel ie wel vieftien centimeter naor onderen. Dao bun der vól van geschrokke, die 't niet in de gate harre. Later hewwe van de vöddeur tot de daeldeur 'n schot van plenk laote make. Door wier 't in de kókke vól warmer van en 't der in kommende volk kek ow nie zo peteen op de taofel. Aan de kókkekant van dat schot hawwe 'n hele klodder foto's geklaef, want behang kende wi-j toe nie.

Belangrijke veranderingen

ut	- 't
un	- 'n
tur, dur	- ter, der
ao, ò, òò	- oo (als er een oo-klank wordt uitgesproken zoals in: zwoor, door)
èè	- ae
i'j	- i-j
gevate	- gevaarte (in verband met de 'herkenbaarheid' van het woord)
nieso	- nie zo (in verband met de 'herkenbaarheid' van de woorden)
fotoos	- foto's (als in het standaard-Nederlands)

7.5. Zuidwestelijke Liemers (Zevenaar)

Dinie Koman, 't Zalt in de Pap

(z.p., z.j.) blz. 6

De goeie olde tied, was die wel zo goed?

's Margens aj 't eerste op was,
was 't huus nog iezig kold.
Eers de petroliekan gaon halen,
en 'n böske kachelholt.
'n Krant moes eers in de ôven,
dan 't holt, dat dreug moes zun.
As 't fornuus now mor wol trekken,
anders ha'j de pest wel in.
Ondertussen koffie malen,
en dat rôök dan toch zo goed!
Efkes pörken en dan de kôlen
dan ha'j gauw 'n bietje gloed.
Zo, now kon de res wel kommen,
de keuken was 'n bietje warm.
Zo ging dat veur veertig jaoren
Kom daor now 's um, och arm!

In de WALD-spelling:

De goeie olde tied, was die wel zo goed?

's Margens a'j 't eerste op was,
was 't huus nog iezig kold.
Eers de petroliekan gaon hale,
en 'n böske kachelholt.
'n Krant moes eers in de aove,
dan 't holt, dat dreug moes zun.
As 't fornuus now mor wol trekke,
anders ha'j de pest wel in.
Ondertusse koffie male,
en dan raok dat toch zo goed!
Efkes pörke en dan de kaole,
dan ha'j gauw 'n bietje gloed.
Zo, now kon de res wel komme,
de keuke was 'n bietje warm.
Zo ging dat veur veertig jaore.
Kom daor now 's um, och arm!

Belangrijke veranderingen
halen

ôven, kôlen, rôök

- hale (wanneer de eind -e niet wordt uitgesproken, dan wordt hij ook niet geschreven)
- aove, kaole, raok

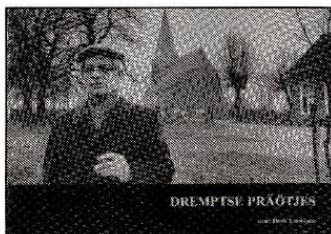
7.6. Oude IJsselstreek (Drempt)

Derk Lucassen, *Dremptse Präötjes*
(Doesburg 1982) blz. 7

Is in de WALD-spelling gepubliceerd:

Plat praoten

Veur plat praoten hoef i-j ow niet te schamen, da's 'n ding wat zekers is. Door kump nog bi-j dat 't vollek in de grote stad toch wel an ons kan heuren da'w uut den Achterhoek kommen en dat gif ook niks. Now wet ik dat ter bi-j ons in de omgeving mensen bunt die der zich wel veur schamen dat zullie plat praoten en dat kan 'k mien niet begriepen. Ik vin maor zo, baeter goed plat dan plat en stads deur mekaar, want dat praoten die leuj woor a'k 't net krek aover had. Dat kump umdat zullie bi-j ons in de buurt bunt geboren en opgegruujd. Ik fietsen is 'n keer met zo één met en dén vertellen mien dat eur vader zowat onder 'n auto was gekommen. „Dat zou mijn vader haast „kullen’’, zei ze. Wat is ter now platter as „kullen’’.

Noten

- 1) Deze woordenverzameling is onlangs met negen andere 19e eeuwse woordenlijsten als vierde *Telge van 't WALD* uitgegeven.
- 2) In: *Gelderse Volksalmanak* 35 (1869), blz. 123-133
- 3) Je moet eerst ^ of ' of ` of " typen (vaak in hoofdletterstand) en dan (in gewone stand) de e, a, u, o. Als je op de hoofdletters E, A, U, O één van die accenten wilt zetten, dan vallen die tekens bovendien vaak in de hoofletters, zodat ze niet te zien zijn.